

Editorial

Το Σύνταγμα του 1975 θεμελίωσε το δημοκρατικό πολίτευμα προκρίνοντας τη συμβίωση φιλελεύθερου και κοινωνικού κράτους δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό, το λεγόμενο «οικονομικό σύνταγμα», δηλαδή το σύνολο των ισχυουσών συνταγματικών ρυθμίσεων που αφορούν την οικονομία, αφήνει στην εκάστοτε πολιτική εξουσία μεγάλα περιθώρια οικονομικών επιλογών. Από τη μία πλευρά, η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία κατοχυρώνεται στο άρθρο 5, παρ. 1, αλλά δεν επιτρέπεται, κατά την παρ. 2 του άρθρου 106, «να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας». Περιορίζεται από τον κρατικό παρεμβατισμό που, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 106, «[γ]ια την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος [...] προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα στη Χώρα, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας». Από την άλλη, το άρθρο 17, παρ. 1, ορίζει ότι «[η] ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος».

Υπό την άμεση ή έμμεση επίδραση του ευρωπαϊκού δικαίου, η επικράτηση της ανταγωνιστικής λογικής της αγοράς επηρέασε την ερμηνεία των παραπάνω συνταγματικών διατάξεων, περιορίζοντας, στην πράξη, τον οικονομικό πλουραλισμό του εθνικού οικονομικού συντάγματος. Ακόμη και τα ελληνικά δικαστήρια αποδέσμευσαν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική ελευθερία και το δικαίωμα της ιδιοκτησίας από τους κοινωνικούς επικαθορισμούς τους που προβλέπει το γράμμα του Συντάγματος. Ωστόσο, όπως φάνηκε και στην περίοδο της δημοσιονομικής κρίσης, οι επικαθορισμοί αυτοί εξακολουθούν να αποτελούν το θεμέλιο των κοινωνικών ορίων που η εθνική έννομη τάξη καλείται να αντιστασσει απέναντι στην προαγωγή των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, διατηρώντας νομικώς ζωντανή την «αισιόδοξη και ευοίωνη», κατά τον Α. Μάνεση, «ιστορική προοπτική» της συναίρεσης πολιτικής και κοινωνικής δημοκρατίας. Για τον λόγο αυτόν, προφανώς, οι θιασώτες του νεοφιλελευθερισμού εξακολουθούν να μη βλέπουν με καλό μάτι τη διατήρηση στο Σύνταγμα των παραπάνω επικαθορισμών και επιδιώκουν, με κάθε ευκαιρία, να αποτυπώσουν σε αυτό, ως παγιωμένα, τη συγκυριακή κυριαρχία τους.

Μια τέτοια επιδίωξη φαίνεται να έχει και η εξαγγελία της κίνησης νέας διαδικασίας συνταγματικής αναθεώρησης εκ μέρους της σημερινής κυβερνητικής πλειοψηφίας.

Η τελευταία μπορεί να έχει δείξει ότι δεν τιμά ιδιαίτερα ούτε καν τις συνταγματικές ρυθμίσεις που η ίδια εισήγαγε με την αναθεώρηση του 2019 (βλ., αντί άλλων, τις μελέτες που έχουν δημοσιευθεί στη Νομαρχία, ως προς τη λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία, [εδώ](#) και, ως προς την αναβάθμιση των στρατιωτικών δικαστηρίων, [εδώ](#)), πλην όμως δείχνει έντονη επιθυμία να αποτυπωθεί στο κείμενο του Συντάγματος το κυβερνητικό της έργο και το ιδεολογικό της στίγμα. Αυτή η επιθυμία εκφράζεται ιδίως μέσω της πρόθεσης αναθεώρησης του άρθρου 16, το οποίο αποκενώθηκε μετά τη νομιμοποίηση εκ μέρους του Συμβουλίου της Επικρατείας του Ν. 5094/2024 περί εγκατάστασης στη Χώρα μας μη κρατικών πανεπιστημίων, του άρθρου 103, ώστε να εμποδωθεί το αδιαφανές προσωποκεντρικό «επιτελικό κράτος» που καθιερώθηκε σε νομοθετικό επίπεδο με τον Ν. 4622/2019, αλλά και του άρθρου 106, προκειμένου να ανατραπεί ο πλουραλισμός του ισχύοντος οικονομικού συντάγματος και να εισαχθεί ο «χρυσός δημοσιονομικός κανόνας» (χρεόφρενο).

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει στη Νομαρχία (βλ. το [Editorial της 31.01.2025](#)), δεν ήταν τυχαία η επίκληση, εκ μέρους του Πρωθυπουργού τον περασμένο χρόνο, του συλλογικού έργου «Ένα καινοτόμο Σύνταγμα για την Ελλάδα». Στο έργο αυτό, το οποίο εκπονήθηκε το 2016 με χορηγούς το ίδρυμα Global Citizen Foundation και την εφημερίδα «Η Καθημερινή», ξεχωρίζουν ορισμένες προτάσεις ακραίας συνταγματικής απορρύθμισης και εμπέδωσης ενός πολιτικού συντηρητισμού, οι οποίες προωθούνται από τις αγορές και φαίνεται να εμπνέουν τη συνταγματική πολιτική των κυβερνώντων: η κατοχύρωση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας σε συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού στη θέση της διάταξης του άρθρου 106 που προβλέπει ότι το Κράτος προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος, η συνταγματοποίηση του «χρυσού δημοσιονομικού κανόνα», η κατάργηση των επιμέρους κοινωνικών δικαιωμάτων, η αναγνώριση της ανταπεργίας ως δικαιώματος και η αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος προς τον σκοπό να προβλεφθεί η εγκατάσταση στην Ελλάδα αλλοδαπών ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, κατά τρόπο, μάλιστα, ώστε οι επενδύσεις των τελευταίων να χαίρουν της ιδιαίτερης προστασίας των κεφαλαίων εξωτερικού επί μία τουλάχιστον πενηνταετία και οι κανονισμοί τους να υπερσχύουν των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου. Οι παραπάνω προτάσεις αποτελούν χρήσιμα εργαλεία για να νομιμοποιηθούν προηγούμενες αντισυνταγματικές πολιτικές και να συνταχθεί, ως αλλαγή παραδείγματος για την Γ' Ελληνική Δημοκρατία, το μεγάλο αφήγημα της αποκαθάρωσης του μεταπολιτευτικού συμβιβασμού και των κεκτημένων του Συντάγματος του 1975.

Με αφορμή την πρόταση καθιέρωσης του «χρυσού δημοσιονομικού κανόνα», ο Χαράλαμπος Κουρουνδής βάζει στο μικροσκόπιο το άρθρο 106, το οποίο ρυθμίζει τη σχέση μεταξύ κράτους και οικονομίας στο ισχύον Σύνταγμα. Ο συγγραφέας υπογραμμίζει τη «διαφορά φάσης» του ελληνικού μεταπολεμικού συνταγματισμού σε σχέση με τον δυτικοευρωπαϊκό, καθώς η επικράτηση των συντηρητικών δυνάμεων στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο του 1946-1949 είχε ως αποτέλεσμα να μην ακολουθηθούν ούτε στο ελάχιστο οι, ούτως ή άλλως μετριοπαθείς, προβλέψεις των ξένων Συνταγμάτων για τη θέση ορίων στην ιδιωτική οικονομική δραστηριότητα. Η πραγματικότητα του κρατικού παρεμβατισμού αποτυπώθηκε και ρυθμίστηκε στο Σύνταγμα μετά την κατάρρευση της δικτατορίας, όπως, εξάλλου, συνέβη και με την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που μόλις τότε απαλλάχθηκαν από την κληρονομιά του εμφυλιοπολεμικού «παρασυντάγματος». Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, η συνταγματική ρύθμιση όριζε ένα κοινωνικοοικονομικά ανοιχτό πλαίσιο διαμόρφωσης πολιτικής, χωρίς βεβαίως να αφήνει περιθώρια νόμιμης υπέρβασης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, και όντως πλαισιώθηκε επί δεκαετίες με διαφορετικά μείγματα οικονομικής πολιτικής.

Η αλλαγή του οικονομικού παραδείγματος, με τη μετάβαση από το κεϋνσιανό στο νεοφιλελεύθερο πρότυπο, εναρμονίστηκε σε περιφερειακό επίπεδο με το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τους θεσμούς της «ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης». Ο Κουρουνδής εντάσσει την πρόταση συνταγματικής κατοχύρωσης του «χρυσού δημοσιονομικού κανόνα», με στόχο την επίτευξη μόνιμης δημοσιονομικής ισορροπίας, στο πλαίσιο της συνολικής αμφισβήτησης του μεταπολιτευτικού συμβιβασμού από τη σημερινή κυβερνητική πλειοψηφία, η οποία παραβλέπει ότι οι χώρες που κατοχύρωσαν συνταγματικά τον παραπάνω κανόνα, όπως η Γερμανία, έχουν ήδη αναστείλει την εφαρμογή του ενόψει των διαρκώς μεταβαλλόμενων συνθηκών. Τονίζει δε ότι, από αυτήν την άποψη, το διακύβευμα είναι τόσο υλικό, εφόσον αφορά τον ίδιο τον «κοινωνικοοικονομικά ανοιχτό» χαρακτήρα του Συντάγματος, όσο και συμβολικό, καθώς η ευόδωση της πρότασης θα σημάνει την ύψιστη αναβάθμιση του θεσμικού status του νεοφιλελευθερισμού.

Σας ευχόμαστε Καλό Πάσχα και θα επανέλθουμε με νέες δημοσιεύσεις μετά τις 22 Απριλίου 2026.